

Daron Acemođlu ve James Alan Robinson (2019). Dar Koridor Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceđi. (Çev.) Yüksel Taşkın. İstanbul: Dođan Kitap.

Çađla BUCAK¹

Makale Türü
Eser İncelemesi

Başvuru Tarihi
23.04.2021

Kabul Tarihi
05.09.2021

Daron Acemođlu ve James A. Robinson tarafından yazılan kitap insanların özgürlüğü nasıl ve niçin elde ettiklerini veya edemediklerini, özgür olmanın veya olmamanın özellikle refah üzerine doğurduğu sonuçları irdelemektedir. Özgürlük, bireylerin kimsenin iznine tabi veya iradesine bağımlı olmadan eylemlerine karar verme, malları ve kişilikleri üzerinde bu eylemlerini istedikleri şekilde gerçekleştirme imkânı bulma durumunu göstermektedir. Özgür bir birey şiddete, sindirilmeye ve aşağılayıcı eylemlere maruz kalmamalı, hayatı hakkında özgürce seçim yapmalıdır. Ancak tarihteki gelişmeler bu durumun çok sık rastlanır olmadığını göstermektedir (s. 11). Acemođlu ve Robinson özgürlüğün devlete ve yasalara ihtiyacı olduğunu; özgürlüğün devlet veya devleti elinde tutan seçkinlerce verilmeyeceğini, toplumun bunu elde etmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak özgürlüğün oluşması için sadece toplum değil devlet de güçlü olmalıdır. Devlet şiddeti engelleyen, yasaları uygulayan, kamu hizmetlerini sağlayan bir yapıyken bu yapıyı denetleyip sınırlandırmanın yolu güçlü ve hareketli bir toplumdan geçmektedir.

Despotik devletler korkuya ve baskıya sebep olurken devletin olmadığı durumda ise şiddet ve kanunsuzluk oluşmaktadır. Bu iki durumun arasında sıkışmak ise özgürlüğe giden dar bir koridoru ima etmektedir. Burada bir dengeye olan ihtiyaç fark edilmekte, ancak bu dengeye ulaşmak ani ve radikal bir biçimde olmamakta; devlet ile toplum arasında sürekli bir mücadele gerekmektedir. Bu, devletin ve toplumun sürekli bir mücadelesini değil, iş birliğini de gerektirmektedir. Bu iş birliği devlete, topluma sunacağı hizmetlerin kalitesini ve imkânını arttırma olanağı verecek, topluma da devleti daha fazla kontrol edebilme imkânı tanıyacaktır. Bu yolun koridor olarak adlandırılması bunun bir süreç olduğunu göstermekte, şiddeti denetim altına almanın, kanunları yazıya dökmenin ve bunları uygulamanın koridor boyunca yol alınması gereğinden kaynaklanmaktadır. Bu koridorun geniş değil de dar olması, bunu başarmanın hiç de kolay olmamasından dolayıdır (s. 15-16).

¹ Araş. Gör., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, cagla.bucak@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3169-110X

Article Type

Book Review

Application Date

23.04.2021

Acceptance Date

05.09.2021

Bu noktaları irdeleyen kitap 15 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin başlıkları sırasıyla şu şekildedir: Tarih Nasıl Sona Erer?, Kızıl Kraliçe, Güç İstenci, Koridor Dışındaki Ekonomi, İyi Yönetim İçin Alegori, Avrupa Makasları, Cennetten Gelen Yetki, Bozuk Kızıl Kraliçe, Ayrıntılardaki Şeytan, Ferguson'da Sorun Ne?, Kağıttan Leviathan, Vehhab'ın Çocukları, Kızıl Kraliçe Kontrolde Çıkarsa, Koridora Giriş ve Leviathan'la Yaşamak.

Kitabın konuları işleyişine bakıldığında, yazarların savlarını ülkelerin tarihsel deneyimleri çerçevesinde desteklemiş oldukları görülmektedir. Bazı ülkelerin yazarların savları açısından olumlu ve örnek alınabilir deneyimlere sahip olduğu görülürken bazı ülkeler ise bunun tam tersi bir durum ortaya koymuştur. Kitapta çeşitli devlet türlerinden bahsedilmiş ve bunlar Namevcut, Despotik, Prangalanmış ve Kağıttan Leviathan olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bu devlet türlerinin sahip oldukları özellikler, bir devletten diğer

devlet türüne geçişi mümkün kılan etmenler, devletin prangalandığı bir durumun arzulandığı ve bunu sürdürmenin kolay olmadığı ele alınmıştır.

Kitapta devlet Leviathan olarak adlandırılmıştır. Leviathan'ın tek değil iki yüzü vardır; bir yüzü savaşları durdurur, vatandaşları korur, ihtilafları çözer, kamu hizmetleri ve ekonomik fırsatlar sunar; diğer yüzü ise despot ve korkutucudur, vatandaşlarını susturur ve vatandaşlarının isteklerini dikkate almaz, onları hapseder, sakatlar, öldürür. Despotik Leviathan, toplumun devletin gücünü ve kapasitesini nasıl kullanacağına dair söz sahibi olmasına izin vermez ve topluma hesap vermez (s. 37). Burada esas mesele devletin mutlak ve sınırsız bir güçle donatılmış olmasından ziyade prangalanmış olmasıdır. Prangalanmış devlet yasaları uygulamalı, şiddeti denetim altına almalı, ihtilafları hakkaniyetle çözmeli, kamu hizmetlerini sağlamalı ve iyi örgütlenmiş bir toplumca ehlileştirilmeli, denetim altına alınmalıdır (s. 44-45). Prangalanmış Leviathan askeri gücünü ve bilgisini vatandaşlarını istismar etmek için değil onların isteklerine ve ihtiyaçlarına cevap vermek için kullanılmalı, avantajlı olmayan vatandaşları için normlar kafesini gevşetmeli, vatandaşlarına hesap vermeli, toplumdaki bireyler yasa yapıcılardan ve yönetici konumdakilerden hoşnut olmazsa onları görevlerinden almalı, bürokrasidekileri denetlemelidir. Burada devlet güçlü olsa da toplum da bir o kadar güçlüdür. Bu devlet yapısının da baskıcı ve hakimiyet kurucu bir yanı olsa da sahip olduğu prangalar onu engellemektedir (s. 47-48). Bu noktada güven, iş birliği ve özellikle bir dengeye ihtiyaç vardır. Devletin ve seçkin sınıfın güç kazandığı durumda Despotik Leviathan ortaya çıkmakta, bu iki sınıfın yetersiz kaldığı durumda Namevcut Leviathan oluşmaktadır.

Acemođlu ve Robinson, toplumun ve devletin bir arada yürüdüğü, ikisinden birinin üstünlük kazanmadığı bir durumu savunmaktadır. Bu noktada Kızıl Kraliçe etkisi kavramı öne çıkmaktadır. Bu etkiye ait isim, "Aynanın İçinden: Alice Harikalar Diyarında" romanında tasvir edilen kraliçeden alınmıştır. Romanda Alice ve Kızıl Kraliçe durmadan koşmakta fakat bir yere varamamaktadır. Bu etki, mevcut konumu yitirmemek için aralıksız süren bir koşuyu ima etmektedir. Halk süratle koşup devletin gücüne yetişemediğinde devlet prangalanmış durumdan despotik duruma hızlıca geçebilmektedir. Toplum koşarken Leviathan da

koşmalıdır. Özgürlüğün sağlanması adına Kızıl Kraliçe etkisi oldukça önemlidir (s. 62-63). Yazarlara göre Prangalanmış Leviathan sadece anayasanın demokratik seçimleri içermesi ile sağlanamaz. Toplum devlete ait politikaları ve eylemleri etkilemek konusunda yetersizse; yasa mevcutken toplum aktif rol oynayamıyorsa devleti prangalamak söz konusu olmayacaktır (s. 71-72).

Kitapta özgürlük kavramı ile Leviathan'ın türü arasında bir bağlantı kurulmuştur. Devletin sahip olduğu güç ile toplumun bunu denetleyebilme gücü dengelendiğinde devlet prangalanmaktadır. Burada toplum devleti denetleyeceğine, onunla iş birliği yapabileceğine güvenir ve devletin güçlenmesine izin verir. Bu sebeple yazarlar, yatay eksenle toplumun gücünün dikey eksenle ise devletin gücünün yer aldığı bir grafik çizmişlerdir. Toplumun gücü, toplumdaki bireylerin kolektif biçimde hareket etme, eylemlerini koordine etme, siyasi hiyerarşiyi sınırlandırmak için normların, uygulamaların, kurumların güçlü olma durumunu ifade eder. Devletin gücü siyasi ve iktisadi açıdan seçkin olanların gücünü, devlete ait kurumların güç ve kapasitesini gösterir. Toplum devletten daha güçlü ise Namevcut Leviathan durumu görülür, burada toplum siyasi hiyerarşinin gücünü kırar, böylece anlaşmazlıkları çözüp gideren kurumsal yapılar oluşmaz. Bunların yerine normlar vardır ve bunlar bireylere ciddi baskılar yaratır. Devlet toplumdaki güçlü ise Despotik Leviathan oluşur, bu durumda ise devlet topluma baskı yaratır, toplumu ezer. Bu iki geniş yolun arasında yer alan dar koridorda ise *“kapasitesi yüksek toplumlarca dengelenen kapasitesi yüksek devletler”* vardır. Bu devlet, Prangalanmış Leviathan'dır ve bu dar koridorda Kızıl Kraliçe etkisi görülür. Bu koridorda devlet ile toplum birbiriyle mücadele eder ve bu mücadele ikisinin de güç kazanmasına yol açar, aralarındaki denge de korunmuş olur. Böylece devlet şeffaf ve hesap verebilir hale gelir; normlar kafesi yıkılarak bireyler özgürleşir (s. 88-90). Bu mücadele sürecinde biri diğerinin önüne geçerek birbirlerini kolayca koridor dışına itebilirler. Ancak Kızıl Kraliçe etkisi olduğunda bu iki unsur birbirini yok etmeye çalışmaz. Oluşturulan grafikte sol alt köşede koridor yoktur çünkü devlet ve toplum güçsüz bir konumdadır.

Bu kuram ortaya atılırken her ülkenin aynı yoldan ilerleyeceği varsayılmamış, yakınsamadan ziyade çeşitlilik öngörülmüştür. Ülkeler pürüzsüz bir biçimde bir yoldan diğer yola geçememekte, izlek bağımlılığı denilen olgu görülmektedir. Eğer ülke Despotik Leviathan'ın çevresinde bir konumdaysa devlet ve seçkinler sınıfı güçlenmekte, toplum ise gücünü yitirmektedir. Ama izlek bağımlılığının var olması, bir yoldan diğerine geçişin imkânsız olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıca varsayıma göre özgürlük *“tasarım yoluyla inşa edilemez ve akıbeti zekice bir denetim ve denge sistemiyle güvence altına alınamaz”*. Bunun için toplum hareketli, uyanık ve kararlı olmalıdır. Yine başka bir varsayıma göre koridora girmek için birçok kapı bulunmakta ve koridorda birçok toplum olabilmektedir. Çatışma ve şiddet denetim altına alındıkça, normlar kafesi yıkıldıkça, devlet prangalandıkça özgürlük yoluna girilir ancak özgürlüğe koridora girildiği gibi ulaşılmaz. Kuramın başka bir yönü ise Prangalanmış devletin, Despotik durumdan daha fazla kapasiteye sahip olmasıdır. Çünkü toplum ile devlet arası rekabet, devletin kapasitesinin artmasına yol açar (s. 91-94). Ancak devletin kapasitesi ve gücü arttıkça denetlenmesi oldukça zor hale gelir. Bu nedenle kuram, toplumun da güçlenmesi gerektiğini gösterir. Toplum devlete güvenip onun daha fazla güç kazanmasına izin verdiğinde denetimini daha da artırır ve bir denge oluşur; böylece bu iki yapı birbiri üzerinde hakimiyet kuramaz. Bu sayede ise iktisadi refah ve gelişim artar (s. 98).

Kitapta güç istenci –normlara rağmen bireylerin güçlerini ve hakimiyetlerini artırma isteği-kavramı önem kazanmaktadır. Güç istencine boyun eğilmesi normları yıkmış olsa da devletin gücünü dengeleyecek normlar da yıkılır. Yazarların yatay ve dikey eksen belirterek çizdikleri grafiğe göre bu durum, sol alt köşede iki yapının da zayıf olduğu durumu göstermektedir. Yani devlet oluşumu başlasa da toplum devleti sınırlayacak normlara ve kurumlara sahip olmadığından güç istenci toplumu Despotik Leviathan durumuna doğru yönlendirmiştir. Ancak kitap, Despotik Leviathan durumu oluşmuş olsa da bunun anlaşmazlıklara çözüm, düzen getirdiğini, bazı normların kötü yönlerini ortadan kaldırdığını, ilkel de olsa bir ekonomik büyüme sağladığını göstermektedir (s. 120-122).

Kitapta bahsedilen bir devlet türü de Kâğıttan Leviathan olarak adlandırmaktadır; bu ülkelerde devlet varmış gibi görünür, sınırlı alanlarda ve önemli bazı kentlerinde iktidarı hayata geçirirler ancak bu iktidar birçok alanda tutarsız ve düzensizdir. Kâğıttan Leviathanlar despotiktir, yurttaşlarına tepkisizdir; yurttaşlar devletin anlaşmazlıkları çözme, kamu hizmetlerinden istifade etme rollerinden mahrumdur (s. 385-387). Devlet, toplumun refahıyla ve özgürlükleriyle ilgilenmez, bunları gerçekleştirme kapasitesine zaten sahip de değildir. Toplumsal hareketlenme karşısında gücünü ve elde ettiklerini kaybetmekten korkar. Ekonomik refah sağlayamaz çünkü hukuka, güvenliğe, eşit şekilde sunulan kamu hizmetlerine dayalı fırsat ve teşvikler sağlayamaz, bunları sağlayacak kapasiteye sahip olsa da yağmalama gücünü yitirmek istemediğinden sağlamak istemez. Bunlar ekonominin verimsiz, yolsuzluğa batmış, az büyüyen bir hal almasını sağlamıştır. Kapasite yokluğu çatışma ve iç savaşlara zemin hazırlamakta, eğitimin, ekonomin ve yaşam standartlarının kötüleşmesine yol açmaktadır (s. 410-411).

Yazarlara göre özgürlüğu sağlamak açısından hakların yeri çok önemlidir. Haklar, bireylerin seçim yapabilme yetkinliğini yasaarla ve normlarla sağlamaktadır (s. 543). Haklar evrensel ve geneldir; şiddet tehdidin varlığı, ifade özgürlüğünü, inançları ve seçimleri sınırlama, saygın şekilde yaşamayı mümkün kılan geçim araçlarını bireylerin elinden alma hakları ihlal etmektedir. Haklar korunduğunda devletin yapabilecekleri ve yapamayacakları kısıtlanmakta, insanlar örgütlenebilir düşüncelerini savunabilmektedir. Yazarlara göre toplum talepkâr olup herkesin haklarını savunmak için harekete geçtiğinde ve devlet kapasitesi büyüdüğünde insanlık da ilerleyecektir (s. 545-547).

Yeni Kurumsal İktisat yaklaşımı çerçevesinde sundukları kuram ve ülkelerin deneyimleriyle birlikte yazarlar iktisadi gelişmenin ve refahın artışının nasıl sağlanabileceğini bu kitapta tartışmışlardır. Çalışma, bu yaklaşımı anlamak veya eleştirmek açısından okuyuculara ve araştırmacılara ışık tutmaktadır.